



СТЕНОГРАФСКЕ БЕЛЕШКЕ ПРИВРЕМЕНОГ НАРОДНОГ ПРЕДСТАВНИШТВА СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА.

5. РЕДОВНИ САСТАНАК ПРИВРЕМЕНОГ НАРОДНОГ ПРЕДСТАВНИШТВА

КРАЉЕВСТВА СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА

ДРЖАН 22. МАРТА 1919. ГОДИНЕ У БЕОГРАДУ.

ПРЕДСЕДАВАО:

Председник др. Драгољуб М. Павловић.

СЕКРЕТАР:

др. Александар Мијовић.

Присутна су сва господа министри.

Почетак седнице у 9 и по часова.

Председник др. ДРАГОЉУБ М. ПАВЛОВИЋ : Отварам пети редовни састанак Народног Представништва. Изволите чути протокол четвртог редовног састанка.

Секретар др. АЛЕКСАНДАР МИЈОВИЋ прочита протокол четвртог редовног састанка.

Председник др. ДРАГОЉУБ М. ПАВЛОВИЋ : Има ли ко да примети што на прочитани протокол ?

ВЕЛИСАВ МИХАЈЛОВИЋ : У протоколу стоји, да се шеста секција конституисала, а међутим конституисала се пета, а шеста није.

Секретар др. АЛЕКСАНДАР МИЈОВИЋ : Примам ту исправку.

Председник др. ДРАГОЉУБ М. ПАВЛОВИЋ : Прима ли Народно Представништво овај протокол ? (Прима.) Изволите чути молбу за одсуство.

Секретар др. АЛЕКСАНДАР МИЈОВИЋ прочита молбу за одсуство од 25 дана посланика господина Богдана Михајловића.

Председник др. ДРАГОЉУБ М. ПАВЛОВИЋ : Одобрава ли Народно Представништво одсуство ? (Одобрава.) Сад прелазимо на прву тачку дневног реда, а то је начелна дискусија о нацрту адресе.

Молим госпеду посланике, да се јаве за реч.

Има реч господин председник Министарства.

Председник Министарског Савета, Заступник Министра иностраних дела, СТОЈАН М. ПРО-

ТИЋ : Господо Народни Посланици! На улазу у дискусију по нацрту адресе, којом Народно Представништво треба да одговори на Престолну Беседу, Ви имате права затражити од мене, као шефа владе, да Вам кажем коју реч више о међународном положају Нашег Краљевства Срба, Хрвата и Словенаца, које представља и хоће да представља државно и Народни јединство свега нашега троименог народа.

Ја ћу бити слободан, да Вам овде — одговарајући том Вашем сасвим оправданом и ако неизреченом захтеву — с неколико кратких потеза тај положај нашег младог Краљевства обељжим.

Одмах по извршењу нашег Народног Јединства познатим државно-правним актима, Краљевска Влада је првим актом својим нотификовала свима савезним и неутралним државама образовање Краљевства Срба, Хрвата и Словенаца, као и образовање првог кабинета наше нове државе. Одговор на нашу нотификацију — који је у исто време био и признање Краљевства Срба, Хрвата и Словенаца, као нове међународне индивидуалности с природном резервом за њене територијалне границе — добили смо од краљевине Норвешке крајем јануара ; Сједињених Северо-Америчких Држава почетком фебруара ; Краљевине Грчке одмах за тиме, а републике Швајцарске почетком марта ове године. Наше Краљевство признале су — осим тога — и две нове славенске државе, републике Чешко-Словачка и Пољска.

На жалост — до овога часа — још не можемо забележити признање наше државе од стране наших савезника : Француске, Енглеске и Италије, ма да је било природно очекивати,

да признање с те стране најпре дође. (Узвици: Тако је!) Тако би јамачно и било, да није и да нема још тајног лондонског уговора од априла месеца 1915. године. (Доле с њим!) Тај уговор, чији аутентичан текст сад познајемо, пориче — целим својим склопом и изреченим одредбама својим — наше Народно и државно јединство у корист једног од савезника. По нашем дубоком уверењу ту лежи не само главни, него и једини разлог, што до сада није признато наше Краљевство Срба, Хрвата и Словенаца од стране Француске, Енглеске и Италије; јер ако за то непризнање може постојати разлог, »да још није потписан мир и да још нису ограничени нови крајеви Краљевства Срба, Хрвата и Словенаца«, исти би тај разлог морао вредити и за Чехо-Словачку републику и за Пољску, у толико пре, што се њихов удео у рату ни издалека не може мерити с уделом у рату нашег народа и Краљевства Србије, која је наш цео народ у рату представљала; исти би тај разлог уздржавао и Сједињене Северо-Америчке Државе од признања нашега Краљевства. (Живо одобравање.) Свакојако ће у другом једном тајном уговору, у уговору од августа месеца 1916. године, закљученом између Румуније и савезника наших, лежати разлог, што још ни краљевина Румунија није одговорила на нотификацију наше државе, и дала своје признање нашем Краљевству. (Узвици: Доле с њим!) И тим се уговором закорачава у нашу народну територију. Нама мора бити жао, што се овим начином употребљавају две мере за једну исту ствар, и то према једном увек верном и — смемо слободно рећи — заслужном савезнику, који није жалио ни народа, ни жртве, да се до заједничког савезничког циља — до победе дође. (Бурно одобравање с плескањем.) Самих погинулих и од рана и болести умрлих војника Србија је дала преко 490.000 душа осим оних, који су помрли по заробљеничким логорима. (Узвици: Слава им!) Још нам жалије мора бити, што се покушава рачунати у непријатељску територију оне делове наше народне територије, који су имали ту злу судбину, бити саставни део пређашње Аустро-Угарске, а који сада чине саставни део Краљевства Срба, Хрвата и Словенаца. Ми морамо због тога овде — уз све поштовање, које за наше пријатеље и савезнике имамо — изјавити наше дубоко жаљење и протест (плескање) у име свих оних Срба, Хрвата и Словенаца из пређашње Аустро-Угарске, који се на Солунском фронту и у Добруци с онолико пожртвовања онако херојски бореше, у име оних јужно-славенских батаљона, који се на Талијанском фронту предадоше, да олакшају наступање онамошње савезничке војске, у име оних тако деби-

вених јужно-славенских заробљеника, који помогоше својом преданошћу савезничкој ствари, својим познавањем путева, својим познавањем непријатељскога размештаја, његове снаге и његова морала. (Одобравање.) Не треба заборавити ни тај значајан факат, да је тек после титанског ударца — како лепо рече поштовани председник овога дома — који је непријатељу задат на Солунском фронту, дошло последње наступање на талијанском фронту. Тек после наше офензиве од 2. (15.) септембра прошле године дошла је Талијанско-Француско-Енглеска офензива на Пијави у октобру месецу. (Живо одобравање.) Исто тако не сме се сметнути с ума, да је баш у том тренутку Загреб раскинуо државну везу са Угарском и из позадине — и на суху и на мору — прискочио у помоћ савезницима, који су са запада наступали. (Дуготрајно одобравање с плескањем.)

Из ових кратких напомена Ви можете, господо Посланици, надам се, доста јасно увидети, колико је деликатан и тежак положај нашег младог Краљевства на Конгресу Мира. После победе над непријатељем ми сад морамо уверавати наше савезнике и пријатеље, колико су наша пожртвовања оправдана, ми апелујемо на њихова начела и свечане изјаве и призивамо их у помоћ противу тајних уговора, раније начињених противу наших народних права. Ситуација доиста колико деликатна толико заплетена и мучна! Па ипак, господо, ми не очајавамо; наши су захтеви тако оправдани, принципи на којима их заснивамо тако су освештени и тако модерни, да се ми смемо надати у пуну победу Наших народних ревандикација, ако су само заиста она начела, што их је изложио и прокламовао високо поштовани Председник Вилсон, база, основа за нов ред ствари у Европи и у свету после овог великог и страшног рата и ако су свечане изјаве наших савезника о равноправности великих и малих народа и о народном самоопредељењу још једнако у важности. (Бурно одобравање са узвицима: »Живео Вилсон!«)

Ни један народ не може свој трајни опстанак и своју народну срећу и будућност засновати на начелима, која су противна основним начелима, која гарантују и условљавају опстанак и срећу међународне заједнице, опстанак и срећу човечанства. Она му могу помоћи пролазно за неко време; она га могу и уздићи над остале за који деценијум или и век, али она ће му извесно најпосле нанијети велику штету и недогледне последице. Има истина малих народа и ситних група, које могу и пропасти и утопити се услед погрешне или неправедне политике великих народа, али народ, који носи

славна имена : Срби, Хрвати и Словенци и који је и себе и своје име знао, умео и могао сачувати кроз стотине година у борби противу таква два силна своја непријатеља, као што су Аустрија и Турска, народ такве виталности нема се бојати те и такве судбине ни од сада. И од сада још мање, него до сада. (Дуготрајно пљескање.) Он само мора жалити дубоко, ако се његова снага и његов ум морају и даље трошити у таквој борби на штету и његову и оних, који не признају његова света народна права, као и на штету трајнога мира и бољих изгледа европске и светске ситуације.

Чују се приговори, нама упућени, да су наше народне ревандикације претеране, да ми тражимо туђе елементе да присвојимо. (Узвици: То није истина!) Ти су приговори по нашем уверењу неоправдани и неправични, и ми смо готови дати одмах свој одговор на њих.

На периферијама наше народне територије има страних елемената исто онако, као и на периферијама територија и других народа. То је, уопште, сасвим природно. Није непозната ствар, да на пример и на периферији талијанске територије према нама има неколико десетина хиљада нашег народа (Општи узвици: Тако је!) као што је позната ствар, да и на границама између нас и Грчке има нашег елемента онамо, а грчког овамо. Али оно, што је не-обично важно и у овом погледу карактеристично, то је факат: да страни елемент на периферији наше народне територије ни на северу, северо-западу и северо-истоку с једне стране, ни на југо-западу с друге стране, *није ту стигао ни дошао природном експанзијом, него доведен и насељен намерно и снагом државне власти Турске, венецијанске, аустријске и мађарске.* (Живо одобравање.) Хоће ли се и сме ли се то сад нама приписивати у кривицу, кад тај део наше народне територије тражимо себи, остављајући пуну слободу страним елементима, да се повуку с наше територије, ако са нама не би хтели или да се слободно изјасне, хоће ли с нама или с Италијом или с Румунијом? Може ли што слободоумнијега и кавалерскијега бити од тога? Може ли којигод то звати империјализмом?

Међутим, док се, с по неке стране, нама чине неоправдано овакви приговори, то у исто време један од наших савезника без икаквих приговора улази све више и дубље с војском у Албанију, чак до на границу нашу, *и то пошто су наше чете прве у Албанију стигле до Мата и Скадра и одакле непријатеља отерале. Исто тако се без сличних приговора прима тражење другог једног од савезника неких делова западног Баната,* — и ако има у себи и без тога већ зна-

тан број страног становништва, — *и ако западни Банат никад није био његова народна територија!* (Узвици: »Тако је!«)

Ми смо, господо Посланици, по свом дубокомо уверењу имали и право и дужност, да изнесемо и поставимо пред суд европски, који гради будући мир, цело наше народно питање. Ми сматрамо, да би се огрешили и о свој народ и о будући мир, кад то не бисмо учинили. Ми верујемо, да смо дужни били бити искрени и према својим савезницима, казујућ им целу истину, и износећи им право стање целе ствари.

Ми смо исто тако и решени одлучно бранити наше праведне захтеве уверени, да тиме вршимо једну свету дужност, и према себи и према савезницима, јер ниједан свој захтев не заснивамо на принципима прошлости и принципима, који би данас сутра могли и непријатељима слободе и напредка човечанства послужити као средство за њихове сврхе и планове. (Бурно одобравање с пљескањем.)

Ја се нећу овде дуго задржавати на оним тешким и у исто време деликатним односима између окупационе талијанске војске и нашег становништва на целом оном широком и дугом појасу нашег Краљевства, који по злој судбини долази у окупациону област. Ситуација је ова колико необична и неприродна, толико за нас веома мучна, јер ставља нерве онамошњег нашег становништва на врло тешку пробу. У тој области нашег Краљевства, која је по народу, и која то живо жели да буде, саставни део Краљевства Срба, Хрвата и Словенаца, сав је народ чисто наш, осим спорадичних и незнатних оаза талијанских. Па ипак у целој тој области талијанска војска да држи ред и поредак. (Протести са узвицима: Жалосно и стидно!) Ја ћу споменути само неколико ноторних факата од држања окупационих талијанских власти: оне свуда истичу талијанске заставе, а наше народне и нашу нову државну заставу забрањују. (Узвици: Жалосно!) Оне траже и изнуђавају заклетве; оне траже од свих чиновника нове нарочите молбе, да ступе у службу талијанску и да се сматрају као талијански чиновници; оне депортирају наше виђене људе (Узвици: »Срамота!«) Несугласице, неспоразум, па и сукоби су неизбежна и природна последица овога ненормалног стања ствари. *А како морају дејствовати на сав тај део нашега народа, као и на нас саме, оваке речи као што су речи поштованог Председника Талијанске Владе, да се Италија не може оглушити позиву најиталијанскије ватрених »Ријеке«.* Лако Вам је, господо, замислити и представити, Вама, који тако исто добро знате, као и ја сам, *да нас Хрватска Ријека не само зове, него и преклиње, да је ми што пре у*

наручја своја примимо и загрлимо ; и да то исто чини и цела Истра и цела Горичка област. (Дуготрајно одушевљено одобравање са пљеском.) Велики број Талијана у Трсту и Горици није довољан разлог недати их нама исто онако, као што ни велики број Талијана у Невјорку неби могао бити разлог одрицати га Сједињеним Америчким Државама. *Земља, цела област три-ћанска и горичка, као и ријечка, наша је, као што је наша и цела област Бачке и западниот Баната, коме природно припадају и Темшвар, и Вршац и Бела Црква без обзира на то што је непријатељ намерно, с планом и силом власти променио с размјеру народних елемената у ове три вароши за посљедња два века.* (Поновно живо и дуготрајно одобравање са пљеском.)

Нека ми је допуштено сад да на завршетку ове кратке речи поновим : ми тражимо примену принципа, које су наши савезници истакли у борби против насилничких германских теорија : сва наша потраживања заснивамо на принципима слободе Народног самоопредељења, начело народности независног и самосталног суда и изборног суда Америке. Ако други принципи вреде за друге, онда они треба да вреде и за нас, у толико пре, што ми и тада њих тражимо само као помоћне принципе првих, а не као главне ! (Дуготрајно и бурно одобравање са одушевљеним узвицима : »Живео, живео !)

Председник др. ДРАГОЉУБ М. ПАВЛОВИЋ : Има реч господин Гризогоно.

Председник адресног одбора ИВО ГРИЗОГОНО : Иако сам ја можда најмање завриједио између остале господе чланова адресног одбора, да ја Вама препоручим плод мојега и њихова рада, ја не могу, господо, а да не будем дубоко захвалан онима, којима имам да захвалим, да ми је у дню пала велика — од мене нигда не слућена — част, да ћу имати дужност, да препоручим на одобрење прву адресу, што прво Народно Представништво уједињене браће Срба, Хрвата и Словенаца приказује пред лице витешког владара љубљеног нашег.

Моја господо ! Часови, што их проживљујемо као исполинске чињенице, које су се испред наших очију развијале и довршиле, тако су огромни, тако су судбоносни, да мени изгледа, да нитко можда од нас нема праве свијести од те величине ; тек познији нараштаји хоће нам да завиде великим часовима, што смо их ми доживјели, великом делу, што су браћа наша и ми у скромној сарадњи изградили. Данас ред је, да се више пута запитамо, је ли то јава или сан ?

Господо посланици, адреса, коју ћу имати част да Вам препоручим на одобрење, мислим,

да могу рећи, да има ту предност, да је искрепа, а има још једну већу предност, да је сложна. (Гласови: Тако је!)

Моја господо, не треба се варати. Данас као и од вијека инструира се процес против нашег јединства, неће се наше уједињење; стога треба да се поткопава јединство племена овог троименог али једног народа. Нека ужасна, кад бих смио да рекнем, као креташка поновна војна води се вјековима против нас. Нема средства које се није употребило, а да нас увере, да ми нисмо ми. Парчали нас, комадали, дијелили и сваким нас именом називали, тек не оним једним именом, да смо једно ; то једно име, господо посланици, неће нитко сад да нам даде. И византија сколастичка, и уочени Рим, и лукави насилник Беч, и полицијска Пешта и Цариград, свима је било једно гесло : »дијели па владај!« Стварали су од нас и Босанце, и Хрвате, и католике, и православне, и муслимане, па и оно, што је било добро у овим оделцима, оно је било окренуто у зло нашег јединства.

Тишти нас већ одавна овај процес, који се противу нас води, па ево најзад посљедња фаза овога процеса одиграла се је у иначе тако хисторији одличном граду Лондону. Никако неће да нам верују, да смо једно. Залуд ми настојимо, да их о противном увјеравамо. Јер у тој борби, крај многобројних и разноврсних протвиничких средстава, остаде при нама СВЕЋ тањи крај ! И непријатељи и лоши пријатељи неће да погледају оно, што смо вековима чинили, оно што смо вековима пјевали, писали и радили, што баш документује то наше јединство. У полулатентној свести ширих маса никада није замрло осећање, да је то један народ, па био у Горичкој, био у Скопљу, био код Белограчка, био у Скадру, у Албанији. (Бурно одобравање и пљескање.)

Господо посланици, природно је да велике идеје не могу наједанпут да обасјају шире масе, јер као што сунце, које када изгреје обасја најпрво врхунце планина, па тек доцније почне свој сјај, да прелива по равнинама, тако исто и сунце истине најпрво обасја врхове наше : Умнике, државнике, песнике и остале одличне духове. Наши државници господо, звали се они силни Душан, звали се Томислав, Твртко, сви су за једним ишли. Погледајте, господо, зароните ваш поглед у хисторију, па ћете видјети овај правац, овај смер : тежња за уједињењем. Шта су Крижанић, шта су Гундулић, Обрадовић, Вук, велики Штросмајер ? Та зар није била она једна љубав, она једна мисао, која везује тај народ једног језика ? А шта да речем, господо, о нашем највећем историку, о нашем песнику, о оном нашем народу, који је највећи песник наш, и који никада није чинио разлику

између једнога и другога? Зар се Исполинска фигура једнога Марка не познаје и не опева свуда, где год наша мила реч тече?! (Пљескање и узвици: Тако је!) Зар није ту документовано једно искрено осећање најдубље свести јединства? (Чује се: Тако је!)

Сад са Лондонским Уговором, који већ следи у стопу стари рецепт, била је набачена нама, господо, нама из ново ослобођених крајева, једна реч, за коју не знам, да ли је гора као погрда или као клевета; кажу нам: »Ви сте Аустријанци«. Па зашто? Веле: »Борили сте се у аустријској војсци«.

Господо народни посланици, зашто се не каже Чесима, да су Аустријанци?! Зашто се не каже Пољацима, да су Аустријанци?! Част и Чесима и Пољацима, али, господо, ми на прилику легије противу својих ослободитеља нисмо никада за целог рата дизали, и ако није фалило добрих подстицаја на то. Ми легија јесмо устројавали, али противу Аустро-Угарске, господо, (Бурно одобравање, пљескање и узвици: Тако је!) Па с којим правом, господо, да нам се каже, да смо ми Аустријанци? Зар стога само, што су наши пукови морали, да се боре? А ви знате, како су се они борили. Познато Вам је то, као што је познато и онима, који нам додају ову грдну клевету. Познато им је, да на свим нашим фронтима није била једнако снажна десница оног Србина, оног Хрвата и оног Словенца, који се је морао борити за Аустро-Угарску. Све оно, што је слободно дисало, све оно што је могло да пређе преко омражених граница Аустро-Угарске, све је то одмах полетјело у бој за слободу. И за то питам ја, с којим правом може да се додаје таква једна увреда читавом једном народу?! (Бурно одобравање и пљескање.) Зар, господо, нисмо ми имали побуна у морнарици; зар нисмо имали побуна у самој пешадији и осталој сувоземној војсци бивше аустро-угарске монархије?

Господо, један од наших колега намерава да сачини једно лепо дело, које ће на ову ствар бацити много светлости, и из кога ће се видјети, да је п о б ј е д а н а П и а в и д о ш л а в и ш е од у н у т р а ш њ и х, н е г о л и о д в а њ с к и х ф а к т о р а. То није, господо, од данас, то није за време овога рата, него погледајте, господо, а нека погледају и они, који нам додају овакове увреде, — нека погледају понашање нашег народа, где год је могао, да се слободно крене, па нека кажу: да ли је оправдано, да нам се каже, да смо ми Аустријанци? Да ли је било ма једне земље, у којој је Аустрија тако омрзнута била, или у којој су њени представници осетили такав пљев народа као у нас? Од Куена и Атемса, од Калаја до Буриана сви

су, било раније, било доцније, пред пљевом народним морали да одговарају. Зар Ријечка Резолуција, која је прва, тако рећи, пред јачим вањским форумом изнела питање јединства Срба и Хрвата, зар то није била један Мemento, да ми Аустро-Угарску нећемо, јер у Аустро-Угарској нашег јединства не може бити? А и у парламенту, господо, јесмо ли ми или су друга господа, која сада себи узимају право, да нас вређају, јесмо ли ми, или су они подржавали оне законе, који су имали само сврху, да Аустрију што више ојачају? Што се могло, господо, то су наши заступници чинили: да ослабе, да раздрмају ту опаку али увијек јаку Аустрију. Нисмо дакле ми, господо, Аустријанци! (Усклици: Тако је! Бурно пљескање.) Ми од тога треба да се и данас бранимо, од таквих нападаја; јер тиме хоће, да нам се руши једва постигнуто народно уједињење.

Господо, кад је о томе ријеч, дозволите да Вам причам нешто, што сам сам доживио. Кад је стотинама Далматинаца, интелегентних људи, одведено у тамнице Мариборске, цвет народа словеначког, дочекао је ове изгнанике и у доба онога грозног терора, јер је било у самом почетку рата, не гледећи, шта ће бити с њима и с друговима њиховим, он је једном песмом дао добродошлицу овим изгнаницима. Разуме се, да су сутрадан на стотине њих морали у тамнице да испаштају ту добродошлицу заједно с нама.

То је било, господо, у словеначком Марибору. А то су они војници, за које се каже, да су били крволоци у аустријској војсци. Војници Словенци, та мртва стража, која вековима стоји на Алпима и чува наше, и бије се са једним неизмерно већим непријатељем, ти Словенци, зар су они за Аустрију радили?! Зар нису они господо, ту мртву стражу стражарили, да нас све сачувају од инвазије германске?! (Гласови: Тако је!)

Ето тако они говоре, и тако раде. Па кад не могу да нас увере, да нисмо једно, они бар хоће, да нам кажу, како хоћемо један другоме да поткопавамо гроб, и конструирају сад најразличније, најфантастичније разлике између једног, другог и трећег племена. Казали су: Срби иду за хегемонијом, а Хрвати не ће, да се сједине и хоће да се оделе и републику неку да створе. Која је, господо моја, та Србија, која хоће хегемонију? Зар она, која је, пошто је извршила оно, што можда никоја војска у оној размери није могла извршити, не полаже оружје, него долази да нас брани, и да нас чува, — зар она тражи, господо, хегемонију?! Зар она Србија, пошто је име српско и српске краљевине и српске војске препела победоносно по бојштима најразличнијим, и пошто је просла-

вила своју заставу, исту завија и каже : ја улазим у историју и нека наступи нова јача наша заједничка већа држава, — зар она, господо, хоће хегемонију ? ! Зар она скупштина, која је једнодушно прихватила ове једнодушне и великодушне закључке и улази у историју, да се више као така не врати, зар она иде за хегемонијом ? ! (Одобравање и буран аплаус.)

Господо, каже се : Хрвати неће уједињење, и с тиме они оперишу. С тиме оперише наш непријатељ и слаби пријатељ. Каже се : Хрват неће, Хрват се опире, Хрвати се сепарирају. Па зар, господо, може то да се каже за Хрватску, чија се срчана штампа једина у Аустрији јаким пламеним речима дигла против Аустрије и тираније у њој ? Зар она хрватска штампа, која је давала мелем и вама изгнаницима србијанским ? (Бурно пљескање.) Зар онај хрватски Загреб, који је заклонио код себе на десетине хиљада српских, словеначких и хрватских младиха, које је крволочна Аустрија била одредила за бојиште — хрватски лечници подигосе себи тиме непролазан споменик, јер и између вас овде за стално седи по која десетина, који сте дужни њима живот свој — зар они хоће, да се сепарирају ? ! (Бурно одобравање и пљескање.) Зар она Хрватска, она племенита Хрватска, која је давним традицијама вјерна и која је и сад хиљадама малих Српчића, малих Хрвата и Словенаца, себи пригрлила и спасила од страшне смрти — глади, зар та Хрватска хоће да се сепарира ? ! Не, господо, то би била неправда. (Пљескање.)

А ти Србијо, шта ти не учини ? Неправедно је, не само непотпуно, него неправедно је, ако се каже : српска је војска учинила подвиге можда невиђене. Не, доиста, господо, није само српска војска учинила до данас невиђене подвиге — цели тај народ, господо, тај велики народ у малој земљи учинио је чудеса. Мало пре чули смо од господина председника министарства грозни онај број : преко 490.000 само мртвих војника, не рачунајући оне, који су погинули и помрли у логорима у заробљеништву. Али где су, господо, остали ? Где су те матере, где су та деца без оца, где су љубе без војна свога, где су те куће ископане, где су та поља неузорана ? ! Господо, а зашто, а за кога ? ! Да су хтели да се сепарирају, та њима би се радо, и те како радо било дало оно, што им нико не би могао однети ! (Одобравање.) Али та Србија није хтела себи, него је хтела са нама свима, за то је она на себе навратила пљев силних, пљев великих. Хоће ли та Србија, да се сепарира ? (Одобравање.) Нико ме од нас господо, никоме, тко је при здра-

вој памети, не пада на ум, да баца овакову сумњу на овакову Србију. Знамо, да хонорирамо оно, што се хонорирати мора ; нити нам је тешко рећи брату : »јеси брате, прворођени брате«. То нам тешко није ; јер, господо, они срећни били па могли у слободи, да даду јаког маха своме срцу, у овој слободи, коју ми тек од јучер уживамо и у којој ћемо, уверен сам, сви оним путем да корачамо, којим је покочила ова мала земља, и овај велики народ у њој.

Није разумљиво или можебити да јест разумљиво, али би онда тешко једно подозревање морало да наступи, када се промисли, да талијанска штампа проноси испаде херостратских створова. Херострата, господо, било је свугде ; било их је чак и у идеалном грчком народу. Па, господо, и ако је невредно, да се са ове трибине алудира на оваке, ако то треба да буде утеха талијанској штампи, ако то има да буде доказ, да Хрвати хоће да се сепарирају, онда господо, ја такве доказе њима алалим.

Мрачни елементи, који су могли и хтели овако да раде, ти мрачни елементи тешко да ће да засене сунце наше народне истине.

Пуно је жалосније да Европа још ни данас нас не познаје. Господо народни посланици, не познаје нас Европа, у којој како седимо биће већ 14-стотина година а увек смо једнаки били : први на поклич да се боримо за добро, за лепо и за слободу, који смо последњи клонули, а први оставили мач из корица ; чија је пушка прва и у овоме рату планула, и чији су топови дефинитивно одјекнули на Сокол планини и тиме навијестили гласом грома, дуго и узалудно очекивани продор свеопште душманске fronte. Стога, па и јер смо познали, господо, да је Србија била земља која је слободе уживала ; јер смо познали да је она себи знала да израђује и економске услове за један цивилизован живот, и један напредак — зато смо се ми окупили око ње као око здравог стожера.

Па зато с овога места ја не могу а да не управим апел на велике демократије западне Европе. Јер се чини немогуће да је у питању, после свега онога што је било изнесено, после свега, што је било признато, са ауторитативнога места, да још данас, након четири и по године овога најстрашнијег рата, може бити сумње, да ће се дати једном народу, оваком народу, оно што је његово. Невероватно је, господо, па ја то још ни сада не верујем да те велике демократије могу да санкционису један мир, који би оставио ссакаћен онај народ, који можебити у размери са својим силама је највише заслужан, да се је срушила једна монструозна, једна милитарис-

тичка страховласна сила. Па коначно поглед наш и захвалност наша иду тамо преко Океана иду ономе мучаливом филозофу, који је у библијском стилу први формулисао тако лепо оне вечите принципе : нису народи дрвене фигуре игре шаха, те да се без питања могу преносити из једне области у другу. И онима, којима се управља треба дати право да бирају лица, која ће управу да воде. Ја верујем и наглашујем да верујем, да поштовани председник Водров Вилсон искрено мисли и ради, и да ће да учини све што може, да се то и оствари. Јер ма како била велика и поштована личност његова, нису ти принципи искочили из његове душе и мозга као Минерва из лубање Јупитерове. Од Вашингтона па до Линколна и великог Мореса, чије се доктрине тако често, а тако криво цитирају, јер на крају крајева и његова наука није била друго до протест противу принципа, које је света алијансија истицала, а што се и сад с друге стране хоће да спроведе, јер се није он бојао бајати материјалне инвазије Меретникових војника већ сличних завојевачких прохтева — за сва та времена се је искристализовала демократска идеја народнога самоодређења.

Наш народ не верује, не разуме, да би се другчије могло решити наше питање већ онако, како смо га ми створили, јер је то питање части поштења и истине.

Господо, дозволите ми, да речем ја као син оне земље сунцем обасјане, која данас за једну трећину дрхти под новим туђином, дозволите ми да кажем, да кад би тај народ био знао да мора старо ропство заменити са новим, тај би се народ промислио дали је заслужно, да иједна пушка плане у то име. (Узвици : Тако је ! Живио !)

Господо моја, треба да знате, какав је тај народ. На Вису, на крајњем западном отоку моје Далмације ја сам, господо, био након окупације талијанске, и тај народ, који није видео бела хлеба од почетка рата, и који је уопште хлеба врло ретко видео, он је добио од команданта италијанске ескадре за 30 врећа лепога белог брашна, и ја сам, господо, тако видео то брашно и после 15 дана нетакнуто.

Гладни и жедни, боси па ипак нису хтели, да га се такну ; мајке и оцеви радије су гледали како им деца мршаве из дана у дан, а да не такну белог хлеба (Посланици пљескају са узвицима : Живели !).

Расписо се зајам слободе у нас, и, господо моја, она сиротиња, која готово ништа свога нема, знала је у трен ока да скупи два килограма злата и пет килограма сребра и то од нај-

сиромашнијих слојева се дало, јер у Задру на прилику није једне најсиромашније слушкиње било, која није своје брњице са ушију за слободу приложила. Ето, господо, оваки се народ хоће нама да откине, да осакати. (Посланици пљескају с узвицима : Живели !).

Шибеничанин један — а у Шибенику су данас Талијани — који је војевао на граници под мораш, кад је наша војска, српска војска наредила оно што се војничким изразом зове насилно извиђање, пао је на том извиђању неђе око Чачка и тај Шибеничанин аустријски војник, знате ли, господо, шта се на њему нашло ? На грудима његовим нашла се једна песма од њега сложена, којом је он опевао погибију Потioreка ! Ево, господо, какви су ти аустријски војници, који се хоће сада нама да отргну. Ово је трагедија, која чека свога аисхилоса.

Па сада ја питам себе и питам вас, господо, ако се овај и овакви народ нама на силу истргне, шта је онда са лигом народа и шта је са вечним или дајбуди трајним миром ? Али цео наш народ као што ти једно тело и једна душа, једним самим духом дише, па чека и неверује, да ће се ништа, што је његово њему одузети. Наш народ ниште само своје, и туђега никако не жели, па зато он неће, и не може нигда да се помири са мишљу да ће из овога рата осакати да изађе, а неправда се свакоме љуто освети. Мир најпожудније желимо, али мир живота, а не мир гроба.

Господо, у адреси је споменуто неколико важних пројеката, који се тичу унутрашњег уређења наше младе државе. Ово је летимично учињено ; каква су журна времена тако је и то тек летимично назначено. Ја нећу ни једну реч овде да утрошим уверен да ћете ви видети велики судбоносни час кроз који се пролази разумејући да један ко хоће да живи и ко мора да живи треба да има бар најпотребније подлоге својега животу.

Господо посланици, Ви знате, да нас Европа гледа и слуша. Ми седимо као у једној стакленој кући. И кад нас гледа и кад нас слуша, треба да чује једну реч, треба да чује нашу народну реч.

Господо народни посланици, ја Вас молим и позивам, да гласате за ову адресу, у којој ми славимо уједињење наше и у којој ми славимо ослобођење наше. Ја Вас, господо, молим да ви гласате за ову адресу, која ће створити први милијарски камен у нашем новом добу, у нашој новој повесници. Ми ћемо, господо, да предамо забраву и прикријемо много чега што учинисмо, јер је наша амбиција да уђемо у нови

век као марљиви раденици на цивилизацији. Амбиција је господо, наша, да будемо и једнако правни и једнако моћни члан европске уопште светске цивилизације; али у томе циљу ми треба да будемо равноправни треба да се на нама суди истим мерама, којима се суди другима.

Ја вас, господо, молим, да се Ви сучелице те Европе, која од нас очекује шта ћемо рећи, данас као што су се господо и у одбору сложила, сложите и овластите, па да изнесемо пред светло лице нашег младог и јуначког Престолонаследника ову адресу, да он види, да његов народ са њим има једну жељу, једну мисао и једну вољу и да то испоручите своме великоме оцу, а нашем великом мученику Краљу Петру I. (Једнодушно и бурно одобравање у целом Народном Представништву и галеријама. Одушевљени усклици: Живео! са плескањем. Посланици честитају говорнику.)

Председник др. ДРАГОЉУБ ПАВЛОВИЋ: Има реч др. Војислав Вељковић.

Др. ВОЈИСЛАВ ВЕЉКОВИЋ: Господо, Србија и Црна Гора водиле су рат за ослобођење и уједињење целог нашег народа. Југославенске дивизије, које су се раме уз раме са српским војницима бориле, бориле су се истом храброшћу и истим одушевљењем опет за ослобођење и уједињење целог нашег племена. Срби, Хрвати и Словенци, који су живели под аустроугарском монархијом другим путевима и начинима, радили су на остварењу истога циља ослобођења и уједињења нашег. Сви ми, колико год нас је било ма на ком пољу деловали, сви смо ми и у души и у циљевима нашим били сложни и једнодушни и сви смо од почетка па до краја овога рата имали увек тај исти идеал пред очима, ослобођење наше. (Узвици: Тако је!) У том раду за остварење нашег рада нас су, војнички и морално, крпко потпомагали наши велики савезници Французи и Енглези, а доцније и Американци. И француски и енглески државници у свим говорима својим, у свакој прилици истицали су јасно и разговетно, да се они боје за слободу и за права малих народа. У једном говору свом Лојд Џорџ рекао је, да би се Енглеска за вечита времена покрила срамотом, да није ступила у овај рат и да је мирно гледала како Немачка бруталном силом уништава право мале Белгије на своју екзистенцију. И ми смо један од тих малих народа и ми као год и Белгија, имамо право на своју народну екзистенцију и увек смо сматрали, да се она нека заштита, коју је моћна Енглеска распростирала на Белгију проширује и на нас по истом праву. (Узвици: Тако је!) Французи, господо,

по познатој способности својој, да погоде осетљиву жицу, одредили су један дан, тако звани српски дан, кад су после наших победа на Сувору, на Колубари, на Космају и на Београду целу француску младеж по свим школама својим упознавали с историјом и садашњости једног народа, који се тако храбро бори за своје ослобођење и уједињење.

Све су то биле појаве из којих смо ми имали право да изведемо закључак, да нас ти велики пријатељи наши, који нас тако снажно окружавају у нашој борби за ослобођење и уједињење, неће напустити ни на конференцији мира, кад се буде решавало о том да се наше ослобођење и уједињење оствари и у дело приведе. (Узвици: Тако је!). Ми ту наду не напуштамо још ни сада. Та нада, господо, постала је за нас извесност онога дана, кад је на попрштите овог рата ступила велика америчка република са својим великим председником Вилсоном. Председник Вилсон био је први, који је дао у исто време и политичку и моралну подлогу у овом великом рату. До његове појаве могло се и сумњати, да ли ће резултати овога рата одговарати огромним жртвама, које су народи за ово време рата поднели.

Али од онога тренутка када је председник Вилсон прогласио да се рат води за уништење империјализма, за победу начела народности и самоопредељења народа и за установљење Лиге Народа, која ће имати да обезбеди један правичан и трајан мир; од тога тренутка за свакога морало је бити јасно да нема тих жртва, које неби требало учинити за постигнуће тих великих циљева. (Гласови: Тако је! — Одобравање.)

За то је, господо, наше запрепашћење било велико, да смо на конференцији мира видели, да се на супрот тим великим и сјајним демократским начелима Вилсоновим ставља неки тајни империјалистички уговор, једно наказно чедо интриге и мрака, које, после прокламовања оних великих начела демократије, није било достојно ни да се појави на светлости дана. (Бурно одобравање и плескање.)

Господо, начела која је прокламовао Вилсон узета су као основа за закључење примирја. Та су начела, дакле, усвојили сви савези и сви противници њихови. Међу Савезницима та је начела усвојила дакле и Италија јер иначе вероватно да до примирја неби било дошло. Зато, господо, и морамо сматрати као неморалну и саблажњиву ту појаву да се Италија, која је примила начело уништења империјализма, на конференцији мира појављује са једним тајним уговором који је баш дело империјализма. (Бурно одобравање. — Узвици: Тако је!). Ми

морамо сматрати као неморално и саблажњиво, како је она могла примајући познатих 14 тачака Вилсонових примити начело самоопредељења народа, а у исто време одбијати да се у крајевима које је заузела то начело примени и изведе гласање народа о томе под коју власт жели да припадне. (Гласови : Тако је !)

Најзад, господо, Италија је, усвајајући Вилсонова начела усвојила и начело Лиге Народа, која има да уздржи један мир заснован на Правди и Правици и узајамној вољи народа, јер само такав мир може бити трајан. Она међутим тражи да јој Лига огарантује њена завојевања која ни у ком случају никада не могу бити трајна, јер ни њена насилно наметнута владавина наших покрајина не може бити дуга века. (Узвици : Тако је !)

Ми се, господо, чудимо, да је Италија могла ставити своје захтеве на Далмацији, на Истру, на Горицу, Трст, Ријеку и Корушку, после познатог конгреса у Риму, на коме су се најмеродавнији представници свих странака њених били одрекли тих завојевања. (Узвици : Тако је !)

Најзад, господо, ми се доиста морамо чудити, да се у захтјевима Италије води толико рачуна од стране извесних савезника, који из свог рођеног искуства и историје знају, што и колико вреди талијанско пријатељство. (Тако је ! Одобравање.)

Француска је за време царства била та, која је својом крвљу заливала стварање талијанског уједињења на основи начела народности (Гласови : Тако је !). Међутим Италија је била та, која, 1870. године, кад је Француска у рату са Немачком била запала у невољу није ни прстом мрднула да својој бившој савезници притече у помоћ. (Гласови : Тако је !)

Шта више један извештај број година доцније она је отворено ступила у савез с непријатељима Француске, у тројни савез, који је био уперен директно против националних аспирација Француске на Елзас и Лотарингију. (Тако је ! Бурно одобравање.)

Али господо, ми смо те срће да имамо да се боримо не само са једном авети тајног уговора него са две. На источној страни наших граница видимо исту појаву, као и на западној. Видимо да Румунија поставља захтеве на завојевање Војводине, наше Војводине; оне Војводине, која је у време стварања и ослобођења нове српске државе дала Србији толики број културних радника и просветитеља; Војводине, која је колевка нашег Доситеја, нашег Лукијана Мушницког, нашег Стерије Поповића, нашег Змаја, нашег Ђуре Јакшића. (Гласови : Тако је !)

Ту Војводину хоће да завојују Румуњи, који се 1848. год., кад су се Срби из Србије из

Војводине по Банату борили, нису јавили ни да су живи. (Гласови : Тако је ! — Бурап пљесак).

Господо, кад је 1915. год. српска војска остављена сама себи без икакве помоћи од савезника, а нападнута са свију страна огромном непријатељском силом била принуђена да се повлачи, она је у повлачењу била приморана у албанске планине. У томе моменту цела Европа је сматрала да тој војсци нема спаса и да се она мора предати, јер су планине албанске сматране као непроходне за веће делове војске. Међутим та Албанија, која је сматрана за непроходну, није била непроходна за српског војника. (Бурап пљесак. Усклици : Тако је ! Живела српска војска !)

Српски војник је умео пушком у руци и гладан и жедан да се пробије кроз гудуре и кршеве албанске и избије на слободу. Годину дана доцније у слични положај дошла је и румуњска војска и она је нападнута са више страна непријатељем, била притерана пред једну своју Албанију, али за разлику од српске војске, она кроз ту своју Албанију није умела да се пробије. (Бурно одобравање). Она је пала, предала се и закључила мир. Србија међутим остаде верна савезницима, она није закључила мир и истрајала је до краја. И требало је да тај исти осакаћени и окрвављени српски војник, који се кроз Албанију пробијао, дође у Солун, да ту пробије фронт да здружи Бугарина, да прегази немачке и аустријске дивизије да тако рећи преплива Дунав, да ослободи Банат па тек онда, да се појави и Румунија да је жива и да тражи за себе Банат, који је српска војска ослободила (Живо допадање са пљескањем и узвицима : Доле Румунија !). (Радослав Агатоновић добацује : У Добруци се предало 40.000 људи румуњске војске и без пушке и без мртве главе).

Србија је у овоме рату дала преко 330.000 жртава у самим војницима, погинулима било на бојном пољу, било умрлим по болницама или иначе. Поред тих жртава у војницима Србија је изгубила још пун један милијон свога становништва, које од зверства бугарског, које од барбарства аустро-угарског, које од силних болести, које су једно време страшно беснеле по Србији.

Србија данас има око 100.000 инвалида и иза оних погинулих ратника остало је преко 500 хиљада ситне и нејаке деце; остало је преко 500.000 сирочади без оца и матере о којима мора држава да се брине.

Овим жртвама које је Србија поднела, ваља додати, и све оне жртве, које су пале за исту идеју народног уједињења у Босни и Херцеговини, Црној Гори, Далмацији, Хрватској

и Славонији, у Словеначкој, Банату, Бачкој и Барањи и онда се тек може видети и осетити како су страшне и колико су огромне жртве, које је наш народ поднео у току овог рата.

И при свим тим огромним жртвама, које смо претрпели и поред свију великих војничких успеха, које смо имали ми данас не тражимо, господо, ниједну једину стопу земље по неком праву силе или по праву завојевања. (Живо одобравање).

Све што тржимо, ми то тражимо само по начелу народности и по праву самоопредељења народа, које су сви цивилизовани народи данас усвојили. (Живо одобравање)

Господо, природно је, да сваки покушај, да нам се одузме оно што нам по праву припада изазива у нама пљев и индигнацију, али при свем том, господо, ми не претимо. Претња није ни политички, ни витешки гест. Ми не претимо, али ако не претимо ми нећемо ни да молимо, јер, господо, ако би претња у данашњим приликама нарочито била један неприличан гест, погнути став молиоца био би недостојан и увредљив по сцени оних наших јунака, који су пали на бојном пољу и који кад су ступили у рат нису ишли никогда да моле нити и у кога шта да просе, него су поштено и часно за идеју ослобођења и уједињења свога народа храбро се борили и јуначки гинули. (Живо одобравање са пљеском.)

Ми, дакле, не претимо и не молимо; ми очекујемо, ми захтевамо да нам се учини правда, она правда, на коју имамо права и по људским и по божјим законима; и по нашој верности савезницима, и по нашој истрајности у рату, и по огромним жртвама које смо поднели, и по страховитим патњама, које смо претрпели, и по начелу народности, и по начелу самоопредељења народа, која је Вилсон прогласио, која су наши савезници примили, за која су се наши војници од почетка до краја рата јуначки борили и гинули. (Дуготрајно пљескање са бурним узвицима: Живео!)

Председник др. ДРАГОЉУБ М. ПАВЛОВИЋ: Има реч господин Фран Смодеј.

ФРАН СМОДЕЈ: Господо народни посланици! Ужасни империјализам поделно је троје браће на нашем југу. Одвојно их је државним и земаљским границама зато, да два од браће сасвим уништи, а трећег пороби. Када је усплануо светски рат, тада је, драга браћо, аптанта бацила међу народе речи: »Борба за слободу малих народа!« Руска је револуција истакла у тој цели нарочити израз самоослобођења, самоодређења народа. Велики Председник северо-америчких држава први је хтео остварити ово начело. И ево, на оној страни, где је било

начело противу народног империјализма, тамо је била победа, а на тој страни били смо и ми мали поробљени народи. (Узвици: Тако је!) Сарађивали смо у томе до данас; противу свих оних, који то хоће да нам оспоре, то парочито и гордо наглашавам. Последњи удар у томе светскоме рату задала је славом овенчана српска војска на македонском фронту заједно са Французима и Енглезима. (Живо одобравање и пљескање.) Господо, ми несмемо да заборавимо, да други удар, који је пробио фронт, који су сачињавали Немачка и Аустро-Угарска, нису задали Италијани, већ словенски, а у првом реду, југославенски пукови на италијанском фронту (Узвици: Тако је!), да према томе није победило италијанско оружје, које и не би у осталом никада победило, већ су победили наши пукови тиме, што су положили оружје. (Одобравање и узвици: Тако је!) Зато ми морамо свом одлучношћу одбити гадне фразе италијанске штампе, као да су словенски нарочито југославенски пукови постали тек онда присталице и савезници, када су себи метнули на капе друге кокарде. (Огорчени узвици.) Господо, све оваке фразе иду за тим, да разбију наше јединство. Али ми противу тога констатујемо, да се наше јединство извршило већ 1914. по тамницама, где су били заједно затворени и где су заједно умирали од глади Срби, Хрвати и Словенци. (Узвици: Тако је!) Зар су Италијани заборавили, да је словеначки 17. пешадијски пук био први, који се побунио већ 12. маја 1918. године, и да су словенски момци пошли у смрт на вешалима узвиком: »Живела Југославија!«?! Зар су Италијани заборавили, да се ускоро за тим побунио део 97. тршћанског пешадијског пука, и да су они, који су пошли у смрт стрељањем, били Словенци и само један Италијан?! Где је била онда она италијанска предента, о којој умеју данас Италијани толико да причају?! Ми ју тада нисмо чули. Зар су Италијани заборавили, да су баш словеначки посланици почели ову велику акцију, која је имала намеру разрушити Аустро-Угарску? (Бурно одобравање са узвицима: »Тако је! Живео Коросец!«) Већ много раније по што је општа јавност о томе нешто размисљала, почели су борбу наши дични вође, у првом реду наш велики др. Крек (Узвици: Слава му!) и др. Коросец. Они су почели чете скупљати и удруживати, и они су затим у бечком парламенту водили ову акцију до краја. Зар су Италијани заборавили, да је наша јавност, било у Словенији, било у Хрватској, где су се скупљали људи на многобројним великим зборовима по 10.000 и више, показала своје искрено одушевљење за јединство Срба, Хрвата и

Словенаца?! Господо посланици, већ много раније, по што су Италијани снивали о томе, било је у нашим срцима исписано наше уједињење, које смо извршили, кад смо разбили фронт. (Узвици: Тако је!) Зато ми уједињење Срба, Хрвата и Словенаца, овог уједињења, које смо сами створили, не допуштамо, да нам се одузме ма ни под којим условима; (Узваца: Тако је!) наглашавам сагласно са мишљењем нашег народа, ни од стране антанте не. (Живо одобравање и плескање.) Антанта нас је звала у борбу уз њу и обећала нам награду за то. Ми смо се одазвали њеном позиву, пошли у борбу, а сада долазимо и куцамо на врата антанте: Где је награда?! Ако нам је не дају, узећемо ју сами! (Живо одобравање и плескање.)

Противу нас и противу нашег уједињења наводе лондонски пакт. Али било је време, када је Орландо говорио дру. Трумбићу сасвим друкчије но данас. Када је Италија била у невољи и требала нашу помоћ, онда је Орландо казао Трумбићу, да је лондонски пакт уперен једино противу Аустро-Угарске и да ће се са Југославијом потпуно друкчије разговарати. (Узвици: Чујте, чујте!) Вилсонових 14-точака је антанта усвојила без приговора. Ми смо ово схватили овако, да је тиме уклоњен и лондонски пакт. Када је Вилсон прогласио тачку о самоодређењу свих народа, нико није, па ни Италијани, ни ко други, јавно приговарао томе. Империјализам Аустро-Угарске и Немачке нестао је сломом њиховог фронта, али жалибоже није потпуно нестао, јер видимо, да се јавља нов империјализам у другом друштву. Исти стари пријатељи, стари савезници, као што су раније били, Аустро-Угарска, Немачка и Италија, опет траже везу и ми већ видимо контуре — пријатељима Французима скрећемо пажњу на то, — новог савеза, у који позивају и друге подунавске државе.

У чему састоји овај италијански империјализам противу нас, противу наше државе? Пре свега у томе, што нам не признају наших природних права. Исто тако, као што је поступала некада Немачка за време светског рата са нашим народом на читавом југу, као што су немачки, аустријски и мађарски војници поступали са Србима, баш онако поступају данас Италијани са нашим народом у окупираној територији (Узвици: Тако је!) и са оним нашим пуковима, који су на тиролскоме фронту положили оружје, јер су веровали италијанским обећањима, да ће им допустити слободан одлазак у њихову отаџбину; Италија је пак ово обећање просто прогутала. (Огорчени узвици: Пфуј! Срамота!) Ако Италијани данас у својој плаћеној штампи пишу о својој великој кул-

тури, ми морамо према томе констатовати, да је ударац у лице свакој култури, што се данас они наши легијаша, који се борише на страни Италијана за слободу малих народа, затварају у влажне, загушљиве подруме, те се крећу као сенке, изгладнели и изнемогли, просећи за чашу воде. (Огорчени узвици.) Италијани поступају с нама исто тако, или пак још горе, него некада Аустро-Угарска са српским заробљеницима. Италијаска влада труди се, да у словеначке крајеве унесе немире, и да изазове большевизам, онај исти большевизам, пред којим стрепи и антанта сама, а који има да буде добар за нас, како би онда италијанске чете могле да уђу у Љубљану и у Марибор и отму велико наше природно богатство. Италијани имају плаћене агенте међу Словенцима и Хрватима и ко зна, да ли не и друге, који треба да засеју међу нас немир и створе большевизам.

Када је Италија са друге стране увидела, да је нас Аустро-Угарска изгладнела, она је нама затворила излаз на море, а одатле у наше земље у намери, да се наш гладни народ побуни и изазове немире. Оно, што јерадила код нас, оно исто сада покушава да уради и у Далмацији: У Книну стоји све пуно, можда на стотине вагона намирница, које је Хрватска упутила преко Босне својој гладној далматинској браћи, али италијанско војништво не допушта, да та храна дође међу далматинско становништво. Далеки брдски крајеви Далмације су изгладнели, а италијанска власт заузела је угљеци рудник Сиверић у намери, да омете због недостатка у угљу снабдевање Сплита на железничкој прузи Сплит—Сињ храном, коју је антанта упутила нашој бедној гладној браћи у Далмацији. (Огорчени узвици: Чујте, чујте!)

Баш сада је стигло саопштење, да је италијански гувернер у Трсту под казном затвора и новчане глобе забранио сваки словеначки натпис у Трсту и у потпуно словеначкој околини. Ово је оно самоодређење народа, које нам даје Италија.

С друге пак стране видимо и морамо са жаљењем да констатујемо, да антанта свега тога не види. Антанта је упутила комисију за испитивање у Љубљану само зато, што су Италијани интригирали против нас.

Ја вас питам, господо, шта се догодило тако ванредно чудноватог, што је комисија антанте дошла у Љубљану са страшном претњом, да ће Словенце казнити? Догодило се ово: У Љубљану је дошла италијанска делегација, а та се нико не представи. На питање: ко је она, није поднела, ни показала, никаквих докумената, никаквих легитимација. Дужност оне италијанске делегације била је, да се представи српском ге-

нералу Смиљанићу. Тога она није учинила, а када је била позвана, да се легитимише, није имала никаквих докумената. Из свега тога човек може да мисли, да ова италијанска делегација није имала друге намере, него да шпијунше. Али имамо још други доказ. У Марибор је дошла још и друга италијанска комисија, која је била примљена од стране генерала Маистра свима војничким почастима. Али ова италијанска комисија покушавала је словеначку стражу да подмити, да тако дође до тајног кључа наших шифрованих депеша, и тајно је туткала Немце против нас, тако, да је постојала опасност, да избију велики немири и да ће Немци напасти наше крајеве. (Узвици : Чујте, чујте !) Антанта пека дође са својом комисијом, кривда је на страни Италијана.

Ми знамо, шта је наша савезничка дужност, ми ову дужност увек и испуњавамо. Антанта нама налаже велика економска самоодрицања, али она неће знати за своје савезничке дужности према нама. Ми смо извршили наше савезничке дужности према антанти до најмањих детаља и тако ћемо испуњавати их и у будуће, али наглашавам и са жаљењем констатујем, што морам служити се тако општримречима због тога, што је нама тешко, да се наш народ узнемирива, и да се она велика љубав према идеалном Француском народу, који се тако сјајно показао у току светског рата, да ова велика љубав све више нестаје у срцима нашег народа, када види, како француски политичари, који су одговорни — не француски народ — са нама поступају. Ово нас боли, јер је нама до тога, да имамо увек везу са француским народом. Нас боли, што у нашем народу нестаје оног великог поштовања према моћном енглеском народу, оно поштовање, које је наш народ стекао у великом светском рату према енглеском народу, када је гледао, како су одлучни Енглези гонили и најзад и уништили германску хидру.

Немачко-италијански савез после светског рата је нешто тако неморалног, да га ниједан моралан човек не може никада довољно осудити. Овај немачко-италијански савез посматрамо ми на граници сваког тренутка. Извештавају нас, да стоји једна италијанска дивизија код Трбиња зато, да удари на наше јунаке, ако ће покушати да избаце немачке болшевице, који су окупирали две трећине корушке словеначке територије. Нечувено барбарство чине данас Немци на словеначкој територији, коју су окупирали. Оно, што су раније вршили у Србији и у Белији, оно исто врше данас у Корушкој на окупираној територији, а овамо неће доћи антанта комисија, да испита сва свирепства, и да их казни. (Узвици : Чујте, чујте !) Зар смо ми,

савезници антанта, нешто мање од побеђених Немаца ? Највећим огорчењем морамо одбити то и рећи : ми смо савезници и захтевамо, да се с нама поступа и као са савезницима. Јуче тек сам примио из Великовца телеграм од мог земљака. Овај телеграм гласи : »Корушки очајници, који још увек чаме под насилним јармом Немаца, моле, да се предузму све потребне мере за њихов спас, који лежи једино у томе, да се одмах окупира словеначка Корушка од стране југословенске војске. Наше патње велике су. Зато треба хитног спасења. Посредујте код владе ! — Герент Чарф«.

Зашто долазе овако очајни телеграми ? Зато, што антанта није учинила своју дужност, јер није повукла такву демаркациону линију, која би обухватила све становништво и све крајеве, који припадају нама као словеначки крајеви са економског или ма којег другог гледишта. (Узвици : Тако је !)

Оно, што чине Италијани и Немци, оно исто врше и Маџари, као трећи брат новог империјализма, у Маџарској. У Прекомурју, где живи још данас 120—140.000 Словенаца, пале и плачкају као и Немци у Корушкој, и убијају људе. Скрећем пажњу само на случај Степана Шкафарја, подпредседника општине Ижековци, кога су без сваког разлога маџарски болшевички војници везали по заду за кола и терали коње. Човек је трачао, док је могао, па је онда изнемогао пао на пут. Шта се даље с њиме догодило, не знам, али кроз који дан сазнало се, да су га, човека од 50 година, покопали. Овако поступају маџарски болшевици у Прекомурју и слично и у Међумурју. А шта је учинила Антанта ? Кад ће упутити тамо комисију и запрети онима казном, како би се спречило, да маџарски империјалисте не угњетавају и не убијају и даље нашу браћу ?

Делегација из Прекомурја, која је била пре неки дан у Београду, изјавила је, да ће словеначко становништво бити постижено ужасом, кад ће се морати повући Маџари из тих крајева, јер ће попалити сва села и убијати људе. Зато би била дужност Антанта, да упути своје чете у те крајеве и заштити наш добри народ, који припада у нашу државу. (Живо одобравање и плескање).

У нашој адреси антанта ће можда очекивати речи о арбитражи, али очекиваће то узалуд. Ми са свог становишта не требамо никакве арбитраже, јер тражимо само оно, што нама припада. (Бурно одобравање, плескање и узвици : Тако је !) Арбитража умесна је само онда, ако сумњамо, да ли оно, што тражимо, заиста припада нама или не. Али ми смо уверени, да све оно, што тражимо, припада нама и само

нама. Ако се наша делегација у Паризу упустила у арбитражу, учинила је то, а да тиме не признава неоправданост наших захтева, већ је то учинила у очајању, јер друкчије није могла да поступи, догод је насиље са друге стране. (Узвици : Тако је !)

Ми ни под којим условом и никада нећемо оставити ни једно парче наше свете југославенске земље, па било у Горичкој или у Истри, Далмацији, било Трст или дуж бугарске границе, било Банат, Бачка, Барања или Прекомурје, било Корушка или Штајерска, јер је све ово света наша земља. (Дуготрајно бурно одобравање и узвици : Живео !) Ми смо у рату показали, да умемо бранити се до крајности, ако устреба. Ако Антанта мисли, да ће претњама и насиљем, газећи сва човечанска права, успети да нас присили, да се одрекнемо па било и једном парчету ове земље, онда морам да ју упозорим на оних две стотине српских јунака-академика, који су се после повлачења српске војске утврдили на београдској универзи и радије погинули до последњег, него да гледају пораз своје отаџбине. (Бурни узвици : Слава им!) Нек душман види, нек душман чује, да Срб још живи, да је јунак ! Ми Словенци осећамо, да смо са Србима и Хрватима једно тело ; зато ћемо се и ми за свако парче наше земље на овом или оном месту борити и бранити се до последњег, ако нас изазову. (Живо одобравање и плескање.)

Ми смо мирољубиви, ми нећемо рата, јер нам је потребан мир, да се културно подигнемо и економски појачамо. Ако пак дође ма који и нама хоће отети нашу свету домовину, онда устанемо и запевамо : Словенац, Срб, Хрват на увек брат и брат, у бој за ње. (Дуготрајно живо одобравање и плескање. Говорнику честитају посланици свих странака у парламенту.)

Председник др. ДРАГОЉУБ М. ПАВЛОВИЋ : Реч има господин посланик Кристан.

АНТОН КРИСТАН : Поштована скупштина ! Пре десет година одржала се у Љубљани југославенска социјалдемократска конференција, која је одредила као циљ свог народно-политичког програма уједињење Срба, Хрвата и Словенаца без обзира на постојеће државне границе. Социјал-демократски представници на овој конференцији били су мишљења, да је национално уједињење потребно, да се реше тешка национална питања, која су нама ометала решење других великих питања, нарочито социјалних питања. Надали смо се, да ће после, када се једном заврше на нашим границама, када се једном заврше у Словенији, Хрватској, Банату и т. д., народносни спорови, бити могућ оквир, у коме ће се решавати и решити социјално питање онако, да ће словеначко-србо-хр-

ватски народ живити живот, достојан слободних држављана.

Скоро за тим дошло је до светског рата, који је у свом бићу променио све контуре и сав свет. Тражио је ужасне жртве. Хекатомбе мртваца, рушевине економског живота, мртвацем слични остатци бедног народа, хијене шпекуланата и ратних зеленаша страпан су доказ ратних ужаса и беса. (Тако је !) Распале су се силне абсолютистичке државе. Прва је почела Русија. Преко Бугарске и Турске дошло је до слома некада силне Немачке и Аустрије. Све сво, што се у то време догодило, револуција у Русији, мир у Брест-Литовску, неуздуржна економска ситуација свих народа, огромно пресељивање народа у заробљеништво и изгнанство, избеглице свих народа, војници, који долазе из крајева у крајеве, једни као победници, други као побеђени — све ово се дојмило срца народа и утисло много што шта, што је неизбрисно и мора имати огромне последице у народном осећању и раду.

Када су заорили месеца октобра прошле године на бојиштима урнебесни узвици : Крај мора бити рату ! Живео мир ! — враћале су се масе кућама, да себи створе нове домове, нову бољу домовину. Распала се Аустрија, распала се Немачка. На њиховим рушевинама подижу се нове државе, међу њима и држава Срба, Хрвата и Словенаца. Ми, социјал-демократи, који смо пре десет година и више имали ово као свој народно-политички програм, поздравили смо ту државу с огромним одушевљењем и одмах смо пружили овој својој тешко очекиваној домовини своју помоћ у нади, да ће нама ова домовина дати, што смо тако дуго, дуго очекивали.

Шта тражимо у тој домовини ? Остварила се — природно да имамо према њој и своје захтеве ; да можемо овде сарађивати као пријатељи, треба казати, шта ће нама ова домовина дати и каква треба да буде.

Очекујемо, да ће се о нашим жељама водити рачуна. Ми смо представници радничког народа у Народном Представништву. Пре свега треба да изјавимо, да тешко подносимо кривицу, која се чини радничким странкама у нашој новој домовини ; ми знамо, да овде нисмо правилно заступани, и да би овај раднички народ морао имати много јаче представништво, но што га има. Али, господо посланици, за сада још немамо разлога, да сумњамо у ваше поштење и објективност, и очекујемо, да ћете, господо, ма да нисте директни представници радничких маса, имати схваћање наших потреба у овим тешким временима.

Господо, ми смо код адресне дебате ; мислим, да је данас историјски дан и да је данас потребно казати ово, што морамо казати. Адрес-

сна дебата је, наглашавам, али господо моја, пре свега морам директно рећи, да се ми, социјални демократи, са предложеном адресом никакко не слажемо већ из формалних разлога. Ми се не слажемо с њоме у формалном погледу с тога, што би ова адреса требала да буде упућена у првом реду на народ Срба, Хрвата и Словенаца, као на највишег суверена, коме смо по нашем убеђењу дужни казати, како себи замишљамо наш парламентарни рад. (Пљескање.)

Закон по пословном реду (тач. 37. и 38.) вели друкчије. Овај закон о пословном реду примили смо; одобрен је и покоравамо му се, Адреса је таква по форми и по тону, какву захтева параграф.

У стварном погледу пак не видимо као представници демократског народа Срба, Хрвата и Словенаца прецизније изјаве, како треба да се заврши ужасна економска беда нашег народа. У адреси не наилазимо на никакву прецизнију изјаву, како ће се тај народ, који данас нема ни најнужнијих потребштина, ни хране, ни одећа, ни стана, спасавати од несносне оскудице животних потреба, и како себи Народно Представништво замишља решење ових тешких, веома важних питања. (Тако је!) Господо, ја сам пажљиво слушао неколико говорника данас, али сви су имали једну главну бригу: бринули су се за оне границе и за онај народ, који данас још стоји под јармом империјалистичких тежњи стране велике силе. Господо, ми можемо подвикнути мировној конференцији, нека се управља самоодређењем народа. Ја мислим, да, када чује антанта и све друге државе, да је Народно Представништво Срба, Хрвата и Словенаца прогласило, да жели самоодређење народа (Живо одобравање), да неће бити могуће, да ће прећи преко наших вапаја. (Пљескање.) Али пријатељи моји, када смо извршили тај позив, када смо казали опима споља, шта желимо, дужност је наша, да кажемо и нашем народу, како себи Народно Представништво замишља спас од ове беде, у коју смо упали после дуготрајног рата на нашој територији. Господо моја, ја вас упозоравам на чињеницу, да се не може замислити већу беду, сиротињу и сиромаштво, но што је видите, ако идете по Београду од улице до улице и по периферији града. Наша је дужност, да учинимо све, што је у нашој снази, да се реши ово страшно социјално питање. Не наводим сиромаштва и беде по читавој Србији, Босни, Херцеговини, Црној Гори, по оној сироти Далмацији, коју су стално злоупотребљавали ратни шпекуланти и зеленаши (Тако је!) и по оној Словенији, која је због тога, што је тамо индустрија највише развијена, трпела и још трпи страшно оскудевање животних намир-

ница. Ми са поносом ударамо у своје груди, да је наша Југославија благосиљана земља будућности, где се цеди мед и млеко; али, господо, у тој земљи $\frac{3}{4}$ становништва нема ништа, једна четврина пак се купа у масти и брашну. Наша дужност је и наш народ од нас и ово очекује, да кажемо томе народу, шта ћемо учинити у тој намери, как не би ратни шпекуланти имали свега у изобилју, док народ умире. (Пљескање.)

Поштована господо, не само питање физичког живота, питање хлеба, стана, одећа, обуће и т. д., захтевају хитног решења; већ и друга питања, питања душевног живота нашег народа морају наићи код нас на позитиван одговор. Ми живимо у држави, која је такорећи у првим почетцима. Дођеш у Београд и купиш новине на улици. Бела страна... бела страна... Идеш на пошту — не можеш предати писма; идеш на телефонски уред — не можеш да телеграфујеш. Идеш овамо, идеш онамо, и видиш, да још увек у многочему влада стари абсолютизам, који плени новине, забрањује слободу речи и шиканизира народ. У Славонији батињају војнике и грађанско становништво. Народ захтева од свог представништва, да учини крај аустријанским и другим манирама, и да се уведе уставан живот у нашој краљевини. (Тако је!)

Народ очекује од нас, да такођер кажемо, каква ће судбина постићи ратне зеленаше, који су себе обогатили на рачун сиромашног народа у доба овог дуготрајног рата; народ очекује, да се и у адреси каже, да ли ће ова велика имућства, која су настала због тога, што је народ гладовао, што су деца умирала, што је наш народ гинуо, — остати овим највећим непријатељима нашег народа? Наш народ хоће да зна, да ли ће доћи пресуда овим људима, која је хитно потребна за здрав живот у нашој држави, она пресуда, од које зависи сав наш даљи развитак. (Одобравање.)

У адреси такође није тачно казано, како себи замишљамо изборно правно за уставотворну скупштину, и када ће бити избори. Све, што читамо у адреси, је тако опште, и сувише опште, да каже мало, такорећи веома мало. Шта је са заштитом мањина свих врста, и народносних мањина? Јасно је, да ће и по најопштијем самоодређењу народа доћи у нашу државу мањине, које због свог економског стања неће моћи другђе да буду. Ове мањине не смемо сматрати за непогодне странке, већ за равноважне и равноправне грађане, а никакко не за грађане другог реда. О свему томе ништа не стоји у адреси и ово је опет грешка.

Такође није споменуто, како ће доћи жене и мајке до људи и синова, који су у заробљеништву у Италији и у Сибиру.

Могао би још много и много да наведем, али оно, што сам казао, нека буде довољно, да видите, зашто не можемо гласати за адресу ни у стварном, ни у формалном погледу.

Ако се ова адреса прими, а примиће се вероватно — ипак желимо, да кажемо народу оно, што имамо на срцу. Народ чека; не би било лепо, ако би тај народ био преварен у својим надама. Знам вас прилично добро; надам се зато, да неће бити преварен, и да ћемо једном моћи рећи, да смо одмах учинили све, што се могло учинити, да се изравнају страшне последице рата. На овај рад ја вас позивам. (Живо одобраванје. Говорнику честитају.)

Председник др. ДРАГОЉУБ М. ПАВЛОВИЋ: Има реч господин др. Стипан Војнић-Тунић, посланик из Суботице.

Др. СТИПАН ВОЈНИЋ-ТУНИЋ: Поштовани народни представници! У име Буњеваца и Шокаца изјављујем, да адресу примам онако како је предложена. Ми, Буњевци и Шокци, који смо пар стотина година трпели под маџарским јармом, придружили смо се првом позиву слободе и приступили смо у коло југославенске наше браће Срба, Хрвата и Словенаца да, с њима заједно, изградимо и учвретимо своју нову, повећану државу. Наша је изјава пала још пре доласка спрске војске у горње крајеве Бачке и Барање. У тим крајевима у већини станују Буњевци и Шокци, према осталим народима. У Новоме Саду ту смо одлуку потврдили свечано и сада, као посланик Буњевачки и Шокачки, опетујем, да ми непознајемо никакве запреке која би нас из овог братског кола могла развојити. (Бурно одобрање и узвици: »Тако је«).

И ако смо били до сада угњетавани, чврсто и непоколебљиво стојимо на границама Краљевства Срба, Хрвата и Словенаца где ћемо и коначно остати. Једна смо браћа троименог народа, једна нам је мајка, земља Југославија, коју су земљу наша браћа крвљу заливала; један нам је језик, једни су нам обичаји, једна нам је радост, или жалост, једне су нам жеље. Желели смо за тим братским уједињењем пар деценија; доживели смо то уједињење, весели смо тим уједињењем, јер нам слобода, будућност и снага леже у томе уједињењу: Ту нашу изјаву нећемо да мењамо већ хоћемо и овде, пред свом браћом својом, да то потврдимо и изјављујемо, да смо ту нашу изјаву дали на темељу самоодређења народа и изјављујемо, да се од тога никад нећемо одрећи. (Бурно одобрање и плескање).

И ако смо, за време маџарског господства стално били сирочад, свесни смо и знамо то, да је у тринаестом и четрнаестом столећу била Вој-

водина, којој је средиште било у Суботици. Стара је то отаџбина наша и ту земљу смо сачували. Других народа тамо није било, сем нашега народа. Тек у последње време доселили су се Маџари као чиновници или као намештеници. Хтели су да нас угуше, али нису у томе имали успеха, и ако је влада Маџарска све и сва употребила.

Сви они скупа у томе крају сачињавају маџарски елемент, а остало је наш народ, који је нашу отаџбину сачувао а ауторитативно у целом свету признато је правило, чија је земља тога је и власт. Тако је и са нашим народом.

Светски вихор га није поштедео као и осталу браћу нашу, нити га је могао уништити, јер се иза њега народ еластично подигао, красан језик својих праотаца исповедио и уз велико одушевљење пружио своју челичну руку својој силнијој браћи Србима, Хрватима и Словенцима да у широј заједници, у слободи и слободном — народном уједињењу дође до оне огромне силе на коју се напад размрвити мора.

И ако је наша Војводина била сироче, ипак верују сад да је из Београда и целог краљевства Срба, Хрвата и Словенаца неће више сматрат за сироче, него ће је пригрлити, и гледати да постане што јача у Краљевству Југославије.

Ми Буњевци и Шокци, који никада нисмо били заступљени нашим посланицима у бившем маџарском парламенту, изјављујемо свечано, да хоћемо и желимо стално остати синови Краљевства Срба, Хрвата и Словенаца. (Чује се: бурно: Живео!) и, ако је нужно, ми ћемо положити и дати наше богатство, наш биетар ум и снажну мишицу. (Бурни узвици: Живео! и плескање).

Председник др. ДРАГОЉУБ М. ПАВЛОВИЋ: Има већи број пријављених говорника. Како је касно ја морам да закључим седницу. По подне не можемо држати другу због погребаша нашега друга др. Петра Јовичића стога бих предложио да идућу седницу држимо сутра ако се Народно Представништво са тиме слаже? (прима се). Недељом се седнице истина не држе, али ако се Народно Представништво слаже ми је можемо држати. (Прима се).

Данашњу седницу закључујем а другу закључујем за сутра у 9 час пре подне са истим дневним редом.

Молим Финансијски Одбор да се по подне у 3 часа састане и да се конституише ради хитних предлога.

Седница је трајала до 12¼ часова.

Видео секретар:

др. АЛЕКСАНДАР МИЈОВИЋ.

